

POZNAVANJE DOVOLJENIH IN NEDOVOLJENIH DROG MED PETOŠOLCI V OBČINI LOGATEC

FAMILIARITY WITH LEGAL AND ILLEGAL DRUGS AMONG FIFT-GRADERS IN THE
MUNICIPALITY OF LOGATEC

Marija Šemrov

KLJUČNE BESEDE: osnovnošolci; droge; poznavanje

Izvleček – V članku so predstavljeni rezultati raziskave o poznavanju drog med mladimi, ki je bila izvedena med populacijo petošolcev v občini Logatec. V raziskavi je ugotovljeno, da je 11 % mladostnikov že poizkusilo alkoholne pijače, 10 % jih je pokadilo cigareto, en učenec pa je že eksperimentiral z nedovoljeno drogo. Ugotovljeno je tudi, da mladi drogo bolje poznajo po imenih kot po učinkih. Njihov odnos do dovoljenih drog je v primerjavi z odnosom do nedovoljenih tolerantnejši. Podatki lahko služijo kot osnova za pripravo zdravstvenovzgojnih programov.

KEY WORDS: elementary school children; drugs; familiarity

Uvod

Med številnimi zdravstvenimi problemi, ki tako ali drugače prizadevajo slovensko prebivalstvo, je škodljiva uporaba alkohola, tobaka in nedovoljenih drog oziroma različnih psihoaktivnih snovi eden glavnih zdravstvenih problemov v Sloveniji. Odziv družbe, tako naše kot svetovne, je glasen predvsem pri uživanju nedovoljenih drog, dovoljene pa so več ali manj sprejete tudi v našem družbenem življenju (Tomori, 1995).

Po podatkih Informacijske enote za prepovedane droge pri Inštitutu za varovanje zdravja RS (Ljubljana, 2. april 2004) je bilo leta 2003 v Sloveniji evidentiranih 2860 uživalcev drog. Leta 2003 se je v primerjavi z letom prej število vseh evidentiranih v programu povečalo. Večji je tudi delež uživalcev drog brez zaposlitve ter delež uživalcev drog v skupini učencev, dijakov in študentov.

Namen raziskave

Z raziskavo smo želeli ugotoviti razsežnost pojava uživanja in poznavanje drog med petošolci v občini Logatec. Cilj je pripraviti zdravstvenovzgojne programe v okviru programirane zdravstvene vzgoje pri preprečevanju uporabe dovoljenih in nedovoljenih drog.

Abstract – The article presents the results of the research on familiarity with drugs in young people which was carried on the fifth-graders in the municipality of Logatec. The research results revealed that 11 % of them have tried alcoholic drinks, 10 % smoked cigarettes, and one has already experimented with illegal drugs. The fact that children know more about drugs names than about their real effects has been proved. Their attitude towards legal drugs is more permissive than towards illegal drugs. The data can serve as the basis of health education programs.

Metode dela

Pri raziskovanju je bila uporabljena opisna metoda raziskovanja. Podatki so bili zbrani s pomočjo anketnih vprašalnikov. Raziskovalni vzorec so sestavljali učenci petih razredov treh osnovnih šol v občini Logatec. Skupno je bilo v raziskavo vključenih 147 učencev Osnovne šole 8 talcev, Osnovne šole Tabor in Osnovne šole Rovte. Anketni vprašalniki so bili razdeljeni med vse tiste učence, ki so bili na dan anketiranja prisotni pri pouku in so imeli pisno dovoljenje staršev za sodelovanje pri raziskavi. Anketne vprašalnike je izpolnilo 136 učencev, kar je 92,5 % odziv.

Anketni vprašalnik je bil anonimen in sestavljen iz treh sklopov vprašanj. Vprašanja so bila v večini zaprtega izbirnega tipa z možnostjo izbire enega ali več odgovorov. Vključena so bila tudi vprašanja dihotojnega tipa, ko so anketiranci lahko odgovorili z »da«, »ne« ali »ne vem«. Na dve vprašanji pa so učenci odgovarjali opisno.

Anketiranje je bilo izvedeno v mesecu oktobru leta 2004. Ravnatelj in učitelji so bili na anketiranje pripravljeni. Njihovo sodelovanje je bilo povezano z razdeljevanjem anketnih vprašalnikov in podajanjem navodil za izpolnjevanje. Po končanem izpolnjevanju so bili vsi vprašalniki zapečateni v kuverte, tako da po-

datki niso bili dostopni učiteljem, ki so anketiranje izvajali.

Rezultati

V analizo je bilo vključenih 136 vrnjenih anket. V raziskavi je sodelovalo 64 fantov in 72 deklet. Vsi anketirani učenci obiskujejo peti razred osnovne šole (OŠ). Stari so enajst let.

Odgovori na vprašanje o zaključnem uspehu v preteklem letu so pokazali, da je bilo 55 (40 %) odličnih učencev, 59 (43 %) prav dobrih, dobrih 18 (13 %) in 2 (1 %) zadostnih učencev. 2 (1 %) anketirana učenca pa nista odgovorila na to vprašanje.

Na vprašanje, s kom živijo, je 129 učencev odgovorilo, da z obema staršema. Sledi 6 učencev, ki živijo z mamo, in nato še 1 učenec, ki živi z očetom.

Med anketiranimi učenci je zaposlenih 120 (88 %) njihovih mater in 130 (96 %) njihovih očetov. Nezaposlenih je 16 (12 %) mater in le 3 (2 %) očetje. 3 (2 %) anketirani učenci niso odgovorili na to vprašanje.

Odgovori na vprašanje, koliko, če sploh, njihovi starši kadijo ali uživajo alkoholne pijače, so prikazani v tabeli 1.

Tab. 1. Odstotek staršev, ki kadijo oziroma uživajo alkoholne pijače.

	Kajenje (%)			Pitje alkohola (%)		
	veliko	občasno	nič	veliko	občasno	nič
Mati	4	23	73	0	42	57
Oče	13	21	65	3	60	34

Raziskava je pokazala na dobre družinske razmere pri anketiranih učencih. Večina se jih s svojimi starši, predvsem z mamo, dobro razume, jim zaupa svoje težave in jih tudi skupaj rešujejo. Skupaj hodijo na izlete in se pogovarjajo, le manjšina tega ne počne. Kljub temu da je večina staršev (88 % mater in 96 % očetov) zaposlenih, kar pri 40 % anketiranih učencih skupaj jedo kosilo in pri 43 % večerjo. Le en odstotek je tistih, kjer doma sploh ne kuhajo.

Na vprašanje, ali imajo prijatelje, s katerimi se družijo in jim zaupajo, je 126 (93 %) odgovorila pritrdilno in 10 (7 %) negativno.

Starost prijateljev, s katerimi se anketirani učenci družijo, je bila razdeljena v štiri skupine. Odgovori so predstavljeni v tabeli 2.

Tab. 2. Starost prijateljev.

Starost prijateljev	Število	%
Različnih starosti	74	54
Enake starosti	48	35
Starejši	9	7
Mlajši	5	4

Na vprašanje, kako najpogosteje preživljajo prosti čas, je bilo možnih več odgovorov. Učenci so se različno odločali za več dejavnosti. Odgovori so prikazani v tabeli 3.

Tab. 3. Najpogostejše dejavnosti učencev v prostem času.

Dejavnost v prostem času	%
Hobiji (šport, inštrument ...)	76
Druženje s prijatelji	64
Televizija	54
Računalnik	39
Drugo	17

Na vprašanje, kje se najpogosteje družijo s prijatelji izven šole, je bilo možnih več odgovorov. Rezultati so prikazani v tabeli 4.

Tab. 4. Kje se učenci najpogosteje družijo s prijatelji.

	%
Pri sebi doma	47
Pri prijatelju/ici	40
Na igrišču	22
Drugo	15
Pred blokom	8

Učenci se najpogosteje družijo s prijatelji pri sebi doma ali na prijateljevem domu. Naslednja zbirališča so na igriščih ali pred bloki. Večina se z vrstniki dobro razume, 7 % pa je tistih, ki nima prijateljev.

Rezultati vprašanj o poznavanju drog

Na vprašanje, katere droge poznajo, so anketiranci odgovorili zelo različno. Podrobnejša analiza odgovorov je prikazana v tabeli 5.

Tab. 5. Poznavanje drog med petošolci v občini Logatec.

Droga	Skupaj	OŠ Rovte	OŠ Tabor	OŠ 8 talcev
Nič	42	4	9	29
Tobak	41	9	16	16
Trava	35	5	14	16
Marihuana	32	3	9	20
Alkohol	27	7	6	14
Ecstasy	27	1	4	22
Kokain	20	1	6	13
Tablete	20		1	19
Mamila	16	7	2	7
Heroin	10	1	1	8
Kofein	5		1	4
Injekcije	4		2	2
Katran	4			4
Djont	3	1	1	1
Creck	2			2
Ganja	2		2	

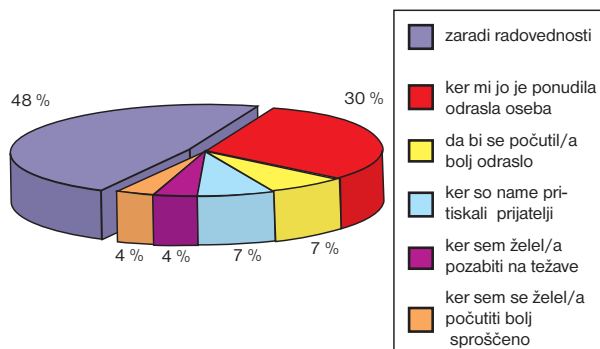
Droga	Skupaj	OŠ Rovte	OŠ Tabor	OŠ 8 talcev
Konoplja	2		2	
LSD	3			3
Nikotin	2		2	
Prah	2	1		1
Fajfa	1			1
Fuga	1		1	
Gumijaste	1			1
Metadon	1			1

Odgovori na vprašanje, katero drogo so že poizkusili, so si bili precej podobni. Rezultati so prikazani v tabeli 6.

Tab. 6. Število učencev, ki so droge že poizkusili.

Vrsta droge	Število učencev	%
Nič	109	80
Alkohol	15	11
Tobak	14	10
Kokain	1	1
Kofein	1	1

Zakaj so učenci sploh poizkusili drogo, je prikazano v grafu št. 1.

Sl. 1. Vzroki za prvi poizkus droge.

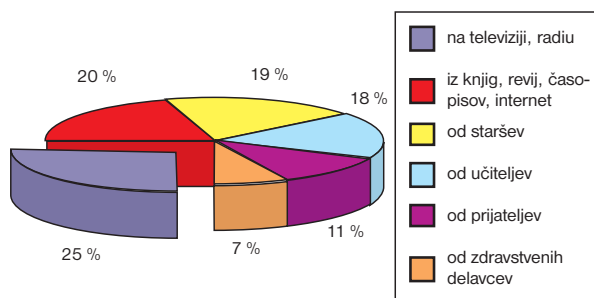
Na vprašanje ali se jim zdi uživanje alkohola normalno vedenje, je 18 (13 %) anketiranih učencev odgovorilo pritrdilno. Na podobno vprašanje o uživanju tobaka, jih je pritrdilno odgovorilo 13 (10 %).

Na vprašanje, kje bi dobili največ informacij o drogah, je bilo možnih več odgovorov.

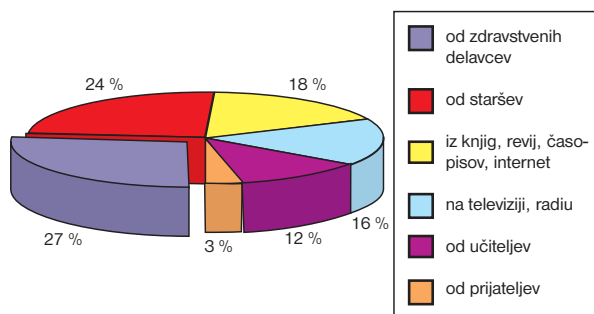
Na vprašanje o njihovem mnenju, ali so droge škodljive za njihovo zdravje, so učenci odgovorili precej podobno. 119 (88 %) jih meni, da so droge škodljive, 7 (5 %) jih ne ve, 5 (4 %) da so, a ne vse, 5 (4 %) pa jih meni, da droge niso škodljive za njihovo zdravje.

Na vprašanje, kje bi dobili najbolj resnične in točne informacije o drogah, je bilo možnih več odgovorov. Odgovori učencev so prikazani v grafu št. 3.

Na vprašanje, ali se jim zdi smiselno, da jim medicinska sestra na sistematičnem pregledu govori o zdravem življenju, jih je kar 127 (93 %) odgovorilo pritrdilno.

Sl. 2. Viri informacij o drogah.

Sl. 3. Učenci in mnenje o najbolj resničnih in točnih informacijah o drogah.

dilno, 7 (5 %) pa negativno. Na to vprašanje nista odgovorila 2 (1 %) anketiranca.

Relativno malo, 89 (65 %) učencev, se strinja, da bi morala imeti medicinska sestra predavanja o zdravem načinu življenja tudi v šoli, 44 (32 %) pa se jih s tem ne strinja. 3 (2 %) anketiranci na to vprašanje niso odgovorili.

Predavanja o zdravem načinu življenja bi skupaj s svojimi starši poslušalo 110 (81 %) učencev. Tega ne bi storilo 24 (18 %) učencev. 2 (1 %) anketiranca pa na to vprašanje nista odgovorila.

Razprava

Raziskava, ki je bila narejena med učenci petih razredov v občini Logatec kaže lokalne značilnosti in ne more prikazati stanja na slovenskem področju. Težko jo primerjamo s podatki evropske raziskave o alkoholu in preostalih drogah med šolsko mladino (ESPAD), ki jo v Sloveniji podobno kot v drugih evropskih državah izvajamo vsaka štiri leta, saj so bile le-te narejene predvsem med petnajst- ali šestnajstletniki. Lahko pa nam služi kot izhodišče za načrtovanje dela z mladostniki na področju preventive rabe in zlorabe drog.

Nezaposlenost med starši anketiranih petošolcev ne predstavlja večjega problema. Mogoče je tako tudi zato, ker sta v logaški občini papirna in lesna industrija, ki zaposlujeta večje število ljudi vseh stopenj izobrazbe. Čeprav je revščina pogost pojav v sodobni družbi (Mikuš Kos, 1999), je v Logatcu ne potrdimo.

Glede na to, da so anketirani učenci stari šele enajst let, je razumljivo, da so dejavnosti v prostem času namenjene obšolskim dejavnostim. Tri četrtine se jih ukvarja s športnimi aktivnostmi in hodijo v glasbeno šolo. Sledijo tisti, ki se družijo z vrstniki različnih starosti. Vrstniki različne starosti so predvsem bratje in sestre samih anketiranih učencev ali pa njihovih sošolcev. Učenci petih razredov so najbrž še premladi za druženje po raznih lokalih in skrivnih mestih, zato pa ugotavljamo potrebo po aktivnem delu v lokalnih skupnostih, katerih člani smo vsi, da bomo usmerjali te otroke v zdrave aktivnosti.

Poznavanje drog med anketiranimi učenci je različno. Tretjina petošolcev ne pozna nobene. Največ različnih so navedli v OŠ 8 talcev, sledi OŠ Tabor in nato OŠ Rovte. Najbolj poznajo tobak, sledi trava, marihuana, alkohol, ekstazi in kokain. To so imena, ki se tudi sicer veliko uporabljajo v pogovoru med ljudmi in po različnih medijih. Sklepamo, da veliko anketiranih učencev podrobnih informacij o drogah ne pozna. To je pokazal rezultat raziskave, kjer so morali odgovoriti na vprašanje, katere droge poznajo. Navajali so različna imena. Droga so za nekatere tudi mamila, injekcije, katran, ganja, prah, gumijaste.

Poznavanje drog je približno enako med obema spoloma. Tudi učni uspeh ne kaže na kakšno posebnost. Najmanj poznajo droge učenci iz OŠ Rovte. Tudi v vaških naseljih iz OŠ 8 talcev in OŠ Tabor je poznavanje drog manjše. Vsi ti učenci imajo s starši dobre odnose, veliko so z njimi skupaj, dobro se razumejo in si zaupajo. Verjetno je to tudi zaradi dela, ki je po vaških okoljih predvsem v naravi in sicer v zvezi s kmetijstvom.

Raziskava je pokazala, da se je populacija petošolcev srečala z dovoljenimi in tudi nedovoljenimi drogami. Med mladimi je najbolj razširjena droga alkohol, saj ga je poskusila dobra desetina anketiranih učencev. Opazne so tudi razlike med spoloma, saj je alkohol poskusilo le eno dekle.

Tudi rezultati nacionalne raziskave ESPAD (reprezentativna za slovenski prostor), opravljene v Sloveniji, kažejo, da 25 % petnajst- do šestnajstletnikov redno pije alkoholne pijače. Ko so bili stari 11 let in manj, je popilo prvi kozarec piva 21 %, vina 28,7 % in žgane pijače 11,7 % učencev. Alkoholne pijače so večini lahko dostopne, hkrati pa jih, tako kot cigarete, učenci in dijaki sprejemajo veliko bolj pozitivno kot nedovoljene in z njima povezana tveganja ocenjujejo kot mnogo manjša (Dekleva, 1998; Jerman, 2004).

Naslednja droga, ki je med mladimi najbolj razširjena, je tobak. Z njim se je srečala desetina anketiranih petošolcev. Razlika med spoloma v raziskavi ni bila očitna, približno enak delež je bil med dekleti in fanti. Rezultati raziskav ESPAD, ki so bile narejene med slovenskimi srednješolci v letu 1998 in 2002 v Sloveniji kažejo, da se je število učencev, ki so v življenju že poskusili cigareto, povečalo za 6 %, in sicer z

22,7 % na 28,7 %. Razlika med spoloma ni bila značilna. 21 % učencev je bilo starih 11 let in manj, ko so pokadili prvo cigareto.

Čeprav so anketirani učenci v raziskavi stari komaj 11 let, se je en anketirani učenec že srečal z nedovoljeno drogo. To pa je starost, pri kateri je velika verjetnost, da eksperimentator postane tudi odvisnik (Karp-ljuk, 1999). Ti rezultati raziskave so podobni tistim v slovenskem prostoru (Krek, 2004).

Primerjave glede uživanja drog so bile narejene tudi med posameznimi šolami. V OŠ 8 talcev je večji delež tistih učencev, ki so že kadili tobak, pili alkoholne pijače, pa tudi eksperimentator z nedovoljeno drogo je bil s te šole.

Razširjenost prvega kajenja tobaka in pitja alkohola je prikazana tudi glede na učni uspeh. Med učenci s slabšim uspehom ni bilo bistveno več tistih, ki so uživali tobak ali alkoholne pijače. Tudi učenec, ki je pozitivno nedovoljeno drogo, je imel prav dober učni uspeh.

Raziskava je pokazala, da je skoraj polovica učencev prvič posegla po drogi zaradi radovednosti. Isti razlog navajajo tudi anketirani srednješolci v raziskavi ESPAD. Sledijo tisti, ki so drogo zaužili, ker jim jo je ponudila odrasla oseba ali pa prijatelji. Pri teh rezultatih ugotavljam, kako je pomembna kakovost življenja odraslih za razvoj mladostnika. Tisto, kar delajo starši, prijatelji, bo storil on, da se jim bo čim bolj približal in jim postal podoben. V družini, kjer bo že majhen otrok usmerjen k pozitivnim vrednotam, tudi mladostnika ne bo gnala radovednost po iskanju užitka v drogah.

Največ informacij o drogah so učenci dobili s televizije in radia. Predvsem to velja za fante, kar lahko nakazuje, da fantje več gledajo televizijo in poslušajo radio. Razlike v načinu pridobivanja podatkov o drogah med spoloma nakazujejo, da dekleta največ podatkov dobivajo iz knjig, revij in časopisov, iz česar lahko sklepamo, da dekleta o tej tematiki več berejo. Starši so kot vir informacij pri dekletih na tretjem, pri fantih pa na četrtem mestu, kar nakazuje, da se dekleta o tovrstni tematiki v primerjavi s fanti lažje pogovarjajo. Pri fantih pa so na tretjem mestu vir informacij prijatelji in na četrtem starši. Pri obeh spolih pa je delež informacij, pridobljen od zdravstvenih delavcev, najmanjši, kar nakazuje, da je vloga zdravstvenih delavcev pri širjenju informacij o drogah v občini premajhna.

Raziskava je pokazala, da učenci največ resničnih in točnih informacij pričakujejo od zdravstvenih delavcev. To je za nas, ki delamo v zdravstvu, opozorilo ali pa vzpodbuda, da svoje delo načrtujemo tudi v to smer. Tu lahko vidimo, da z našim delom še nismo prodrli dovolj daleč, saj mladostniku prinašajo več informacij mediji, knjige, revije in časopisi, čeprav od njih ne pričakujejo resničnih in točnih informacij. Medicinske sestre, ki delamo v šolskih dispanzerjih, si

moramo resnično prizadevati za ustrezne zdravstvenovzgojne programe, da se bomo čimbolj povezale s šolami, lokalnimi skupnostmi in starši, da bo naše delo postalo vidno in tudi imelo vidne uspehe.

Posebej v pogovoru z otroki, kjer nastopajo težave, ki so kakorkoli povezane z uporabo katerihkoli drog, mora medicinska sestra upoštevati načela pristopa za zmanjševanje neustreznih oblik vedenja, in sicer empatično poslušanje, razumevanje in sprejemanje. Tako lahko pri otroku utrdi občutek zaupanja, nevsiljivo povpraša o uporabi drog pri prijateljih in starših in prijazno nakaže možnosti v primeru, ko je to potrebno (Čuk-Rupnik, 2003).

Raziskave uspešnosti programov kažejo na uspešnejše zdravljenje, če osebe zna nesorazume in nasprotovanja reševati strpno, ne s kaznovalnim pristopom, ampak s pogovorom v spravljivem tonu, brez obsojanja ali moraliziranja in predvsem popustljivo v smislu nekaznovanja, z vizijo, da je mogoče neprijetno vedenje uporabiti za izhodišče v prizadevanjih za boljše sodelovanje (Čuk-Rupnik, 2003).

Preventivne dejavnosti potekajo v veliki meri na področjih, ki na prvi pogled morda nimajo tesnejše povezave z zmanjšanjem rabe drog, so pa najpomembnejše. Sem sodijo dejavnosti, ki so usmerjene v zdravo preživljanje prostega časa, ustvarjanje varnih in prijetnih družinskih in prijateljskih okolij, vzpodbujanje razvoja otrokom prijaznih in zdravih šol in razvijanje zdrave samopodobe posameznika. Predvsem pa je pri tem potrebno upoštevati otroka in mladostnika kot celostnega, enkratnega in neponovljivega posameznika z vsemi podedovanimi in pridobljenimi lastnostmi, ki si išče svoje mesto v sodobni družbi.

Sklep

Raziskava je dala zanimive podatke o tem, kako petošolci v občini Logatec poznajo dovoljene in nedovoljene droge. Večina mladih izhaja iz družin, kjer se dobro razumejo, so veliko skupaj in svoje težave skupaj rešujejo. Večina izmed njih ima prijatelje, s katerimi se družijo.

Dovoljene in tudi nedovoljene droge so med mladimi prisotne, čeprav so stari šele enajst let. Največ učencev je poskusilo alkoholne pijače in tobak predvsem iz radovednosti ali pa so jim jih ponudili odrasli. Mladi poznajo droge predvsem po imenih, ne pa po njihovih lastnostih in učinkih. Ob tem je pomemben tudi njihov tolerantnejši odnos do uživanja dovoljenih drog. Glede na to, da so ti enajstletniki poskusili drogo v manjšem številu kot starejši, lahko v teh razredih ogromno naredimo v preventivni dejavnosti. Vse to nas mora opogumiti, da se bomo sistematično in natančno lotili spremljanja problematike na slovenskem področju in ob tem odkrili tiste dejavnike tveganja, ki vplivajo na eksperimentiranje z drogo.

Medicinske sestre moramo skrbeti za neprestano pridobivanje novega znanja, saj bomo le tako lahko izvajale dovolj kvalitetno zdravstveno nego. Se pa odpira vprašanje, kako in na kakšen način se bolj aktivno vključiti in povezati s šolami in lokalnimi skupnostmi, saj je raziskava pokazala, da mladi, čeprav od medicinskih sester pričakujejo najbolj strokovne informacije, le-teh od njih ne dobijo.

Kaže se možnost oblikovanja zdravstvenovzgojnih programov, ki bi ga izvajale medicinske sestre v šolskih dispanzerjih in pa vključitev patronažnih medicinskih sester. Medicinske sestre naj bi imele glavno vlogo v zdravstvenih programih v dispanzerjih in šolah, pa tudi v skupnostih, katerih del so tudi družine. Intervencije, namenjene mladim, morajo biti celostne in morajo upoštevati celo vrsto dejavnikov, ki vplivajo na vedenje mladih. Ti so okolje, specifično individualno vedenje, dejavniki, ki vplivajo nanj, in dostopnost ustrezne zdravstvene oskrbe (Mednarodni dan medicinskih sester, 1997).

Medicinske sestre izvajajo tudi preventivni program patronažnega varstva in programirane zdravstvene vzgoje, ki zajema svetovalno delo v družini in lokalni skupnosti. Takrat se pogosto srečujejo z družino, z otroki ali mladostniki, in lahko svoje aktivnosti usmerjajo tudi na področje uživanja drog in ostale tematike, ki se navezuje na življenje mladih (Uradni list Republike Slovenije, št. 19/1998).

Literatura

1. Čuk-Rupnik J. Ukrepanje pediatra v ambulanti ob srečanju z drogo. V: Izbrana poglavja iz pediatrije; Problematika zasvojenosti, Bronhioelitis, Novosti v pediatriji. Ljubljana: Medicinska fakulteta, Katedra za pediatrijo, 2003. 69–75.
2. Čuk-Rupnik J. The challenge of leadership in the therapeutic procedure. *Seea addiction* 2003; 1–2: 41.
3. Dekleva B. Droge med srednješolsko mladino. Ljubljana, Mestna občina, Mestna uprava, Oddelek za predšolsko vzgojo, izobraževanje in šport, Urad za preprečevanje zasvojenosti, Inštitut za kriminologijo na Pravni fakulteti v Ljubljani, 1998: 105–10.
4. Jerman T. Razširjenost drog med ljubljanskimi srednješolci v letu 2003. Ljubljana, Zavod za zdravstveno varstvo, 2004: 67–9.
5. Mednarodni dan medicinskih sester 1997: Proti zlorabi opojnih snovi pri mladih. *Obzor Zdr N* 1997; 31: 89–96.
6. Karpljuk D. Šoloobvezna mladina in droge. V: Berčič H, Tušak M, Karpljuk D. Šport v funkciji zdravja odvisnikov. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport, 1999: 119–23.
7. Krek M. Del resolucije o nacionalnem programu na področju drog 2004–2005, ki se nanašajo na preventivo. V: Konferenca o primarni preventivi. Poljče pri Begunjah na Gorenjskem: Ministrstvo za zdravje; Urad za droge, 2004: 3–5.
8. Mikuš Kos A. Revščina, izključevanje in psihosocialni razvoj otrok. V: Kraševac Ravnik E: Varovanje duševnega zdravja otrok in mladostnikov. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije, 1999: 44–57.
9. Tomori M. Mladostnik in droga – tvegano iskanje. V: Namesto koga roža cveti, Priročnik 1. cikla seminarjev, O problemih uničevalnosti in samouničevalnosti pri mladih na Slovenskem: prepoznavanje, reševanje, rehabilitacija, preventiva. Ljubljana: Meridiana, 1995: 48–74.
10. Uradni list Republike Slovenije. Navodila za izvajanje preventivnega programa zdravstvenega varstva na primarni ravni. Uradni list Republike Slovenije. Ljubljana, 1998: 1253–94.